

Проф. Івах Огієнко.

Люблинські написи 1418 р.

Відбитна з „ЕЛПІС“ кн. 3-я за 1927 р.

ВАРШАВА.

Друкарня Синодальна, Зигмунтовська 13.

1927.

Люблинські написи 1418 р.

В північно-східній частині Люблина, на високім місті, стоїть давній коґолівський замок, а коло нього, в замковім подвір'ї, знаходиться св. Троїцький костел. Як повстав цей костел, остаточно не відомо; більшість учених твердять, що збудував його великий князь литовський і король польський Ягелло Володислав (1377—1434) в 1395 році; але деякі історики рахують, що теперішній костел перероблений з православної каплиці, що була при дворі князя Данила Галицького ще в другій половині XIII-го віку¹. Замок цей дуже потерпів у тій завязтій боротьбі, яку точили за Люблин князі українські та королі польські. В першій половині XIX-го віку російський уряд знайшов і відповідне призначення для цього давнього історичного українсько-польського пам'ятника: обернув його на в'язницю... З того часу св. Троїцький костел став костелом „тюремным“, в'язничним. Так само, на жаль, давній замок позостає місцем для в'язниці й сьогодні.

Люблинський св. Троїцький костел надзвичайно цікавий своїми давніми фресками, що знаходяться на його стінах. Сумна доля цих фресок, як і доля самого замку: десь на початку XIX віку, коли замок перероблювали на в'язницю, наказано затинкувати стіни костела; а щоби тинк тримався міцніше, стіни посічено, посічено також і всі фрески... Варварська рука в такий спосіб знищила більшість цих надзвичайної цінні малюнків початку XV-го віку.

Пізніше забули за поховані під штукатуркою фрески, і лише випадок звернув на них увагу: в одному місті в костелі відпала штукатурка, а з під неї й виглянув розкішний малюнок, малюнок явно православного характеру. Фрески запримітили були ще в 1875 р, але вони ще довго й потому лишалися позамазувані глиною та штукатуркою.

Наукове зацікавлення Люблинськими фресками розпочалося головно з 1903 року. В цім році Археологічна Ко-

---

1. „Извѣстія Археологической Комиссіи“, Спб., 1914 р., вип. 55, ст. 26—28.

місія, на доклад Люблинського губернатора, післала до Люблина вчених археологів—Н. Покровського та П. Покришкина, і під доглядом їх в листопаді 1903-го року знято частину штукатурки, після чого на стінах відкрилися надзвичайно цікаві фрески, а на них—кирилівські написи. В 1918 році, за німецької окупації, відразу приступлено до реставрації цих дорогоцінних пам'яток; праця не спинялася й пізніше, по виході німців, і зовсім закінчена в 1923 році.

Про походження Люблинських фресок в ученій літературі нема ще остаточного погляду, хоч потроху запановує думка, що малювали їх українці.¹ У цій своїй статті я хочу спинитися виключно на тих кирилівських написах, які маємо на Люблинських фресках,—може й ці написи кинуть хоч крихітку світла на походження того талановитого мистця, що малював ці фрески.

Коло реставрації Люблинських фресок не один раз працювала досить невправна рука, що особливо гірко відбилосся на тих кирилівських написах, які маємо на цих фресках. Написи ці безумовно в багатьох місцях перероблені та досить зіпсуті, а це не дає можності добре орієнтуватися в їх палеографічній формі. Реставратори, часом не знаючи докладно кирилівської палеографії, в дуже багатьох місцях позатирали характеристичні риси на цих написах. А це навіки загубило їх.

Усі Люблинські написи походять з часу короля Ягелла, а в той час, як знаємо, українська та білоруська мови, чи як їх тоді спільно звано—„руська“ мова—були в широкому

1. Про Люблинські фрески див. таку головнішу літературу. А. В. Сто-роженко: Древности г. Люблина, „Чтения въ Истор. Общ. Нестора Лѣтописца“, 1906 р. кн. 19 відділ 2 ст. 46.—Памятная книжка Люблинской губернии, 1904 р.—Н. Каринскій: Русская надпись въ люблинскомъ тюремномъ костелѣ, „Извѣстія Археологической Комиссіи“, Спб. 1914 р. вип. 55 ст. 131—135.—Г. Люблинъ, Тюремный костель, там само, ст. 25—29, тут же і попередня література.—Jerzy Siennicki: Kościół sw. Trójcy w Lublinie, „Południe“, 1924 р., Варшава, кн. I ст. 19—30.—В останній час спеціальну монографію про Люблинські фрески готує, яко докторську працю, Michał Walicki, готує під доєвідченням проводом проф. Zygmunta Batowskiego, керівника Закладу історії штуки при Варшавсьім Університеті. Усі потрібні знімки з Люблинськими написами охоче дав мені п. М. Валицьквій, якому за це й складаю тут свою сердечну подяку.—Пізніше, коли в моїх руках будуть добрі знімки з усіх Люблинських написів, я ще вернуся до них.

вжиткові не тільки в Польсько-литовській Державі, але й при королівським дворі в приватному вжиткові. „Jagiellończykowie wszyscy — свідчить видатний польський учений — aż do Zygmunta Augusta, po Rusku w Litwie pisali, przywileje i nadania dawali, a podobno i nie najlepiej czasem po Polsku umieli... Kazimierz Jagiellończyk IV prędeż umiał po Rusku, niż po Polsku“.¹ Мати Ягелла, як відомо, була православною, — це княгиня Юліянія. Ось через те нема нічого дивного в тому, що за Ягелла українські малярі могли матювати костел в Люблині.

Написів на Люблинських фресках досить багато. Я розгляну перше другорядні написи, а вкінці спинюся на головному з них — на фундаційнім напису 1418 року.

1. Під хорами на західній стіні фігура 6-та від вікна — св. Пархомій — СТЪИИ ПАРХОМИ — тримає в руках звитка, на яким написано: рече аѣлз | пархомин | уди (?) їзѣр... о | нѣа чѣ...о...м... | а н вѣда...м... | законъ погѣнѣ... нт... асѣ | и задежи м | дѣло такожь | погл бр да н... | мѣ |. Напис сильно зіпсугий. Характер письма, як і по всіх інших написах, початку XV-го віку, з південно-слов'янським впливом. В слові рече буква Ч — один рошп, гострий кутик без ніжки. Багато лігатур, напр. аН, аР, аК, бР, аИ. Цікаве початкове И в слові уди: воно має форму перекинутого И, а саме: И²; таке саме И маємо і в головнім напису, де воно визначає цифру 8.

2. На тій самій стіні напис коло фігури 5-ої від вікна: СТЪИИ АНТОНИИ. Лігатура аН.

3. Під хорами на тій таки західній стіні фігура 4 від вікна — св. Макарій Пустинник; коло нього напис стерся зовсім, видно тільки СТЪИ. В лівій руці у Макарія звиток з написом; цей напис також дуже знищений, через що не все можна відчитати; текст — перерібка чи вільна передача 17-21 віршів Євангелії від Матвія. Ось цей напис (не відчитане беру в дужки): рече їѣ. ащ(ѣ хоуеши вѣ жизнь вниѣти, съблюди заповѣди: не оубнї люб(о)д(ѣ)а нѣа не с(з)твори. не оукрадь ажи посл(ухъ) не буди чти ѡцѣа и матрь т(воа) а имѣнѣе с(воѣ) раздали нищимъ. В слові

1. J. S. Bandtkie: *Historia drukarń krakowskich*, Краків, 1815 р., ст. 153.

2. Звичайно, як що той значок, який маю в руках, правдиво передає дев'язний оригінал.

РЕЧЕ буква Ч має ніжку значно більшу від рощепу. Єсть лігатури ТВ, АИ, НИ, ИН.

4. Напис коло фігури 3-ої від вікна: **ѣѣѣ**.

5. На тій західній стіні під хорами фігура 2-га від вікна, з написом: **СТЪИИ СПИРІДОННИ**, напис на зв'язку св. Спиридона: **ВЛДКО ГИ | ЪЕ НАШЪ | АЖЕ РОДИ|СА (Ѡ) (пресв.?) ВЛА(?) ДЫЧИЦА | И БОГ...** Лігатури: АШ, ДИ, ЧИ.

6. Напис коло фігури 1-ої від вікна: **СТЪИИ ДА(?)...** (с)ТО(Л)ПНИКЪ. Лігатура НИ.

7. Фігура в ніші під вікном, коло неї напис: **ѠМА СОШЕСТКІЕ**; друге слово понищене.

8. Над лівим бічним вівтарем образ Деїсуса, видно напис **ѣѣ**; на розгорненій Євангелії у Христа напис: **(И)СЪКОНИ | БЪ СЛОВО | СЛОВО БЪ | Ѡ ЪА. ЪЪ | БЪ СЛОВО | КСА ТЪМ...** | **БЪИ БЕЗЪ НЕГО ЖЕ НИ. ЧТОЖЕ НЕ: | БЪИТЬ НОС**. Напис частиною ушкоджений. Лігатура: НИ в слові (И)СКОНИ. В слові НИЧТОЖЕ буква Ч — один роціп без ноги. Буква XI давньої форми: X та I.

9. Христос Пантократор, в лівій руці розгорнена Євангелія з написом: **АЗЪ ЄСМЪ | СЪ МИРОУ | ХОДАН ПО | МНЪ НЕ ИМАТЬ ХОДЪ ВЪ ТМЪ | ИМА СЪ ЖИВОТНЫИ**. Текст—вірш 12 Євангелії Іоанна 8 розділу. Лігатура ИР в слові МІРСУ.

10. Символичний престол Господній, а праворуч напис: **СНАА ШГНЧАА | ЄЖЕ ПДНОЖІЕ ГНЕ**.

11. Напис коло ангола: **АНГЪ ГПНЪ**. Лігатура: АИ.

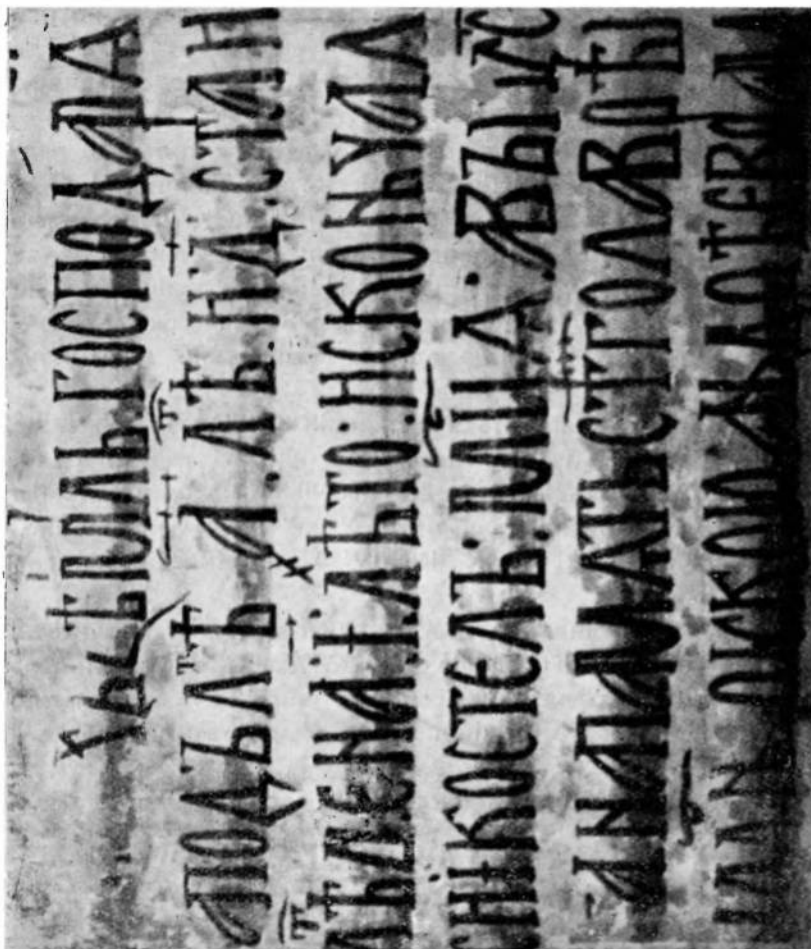
12. Напис коло Христа, що молиться в садку Гефсиманській: **ІС ХС ПОМОЛИТЪ**. Напис сильно підновлений, хоч и старої форми, з перекладиною рівно посередині.

13. Благословляючий Христос на правій вівтарній стіні (Іuk tęczowy); круг Христа був напис, але від цього напису лишилася тільки частина: зверху: **† ГЪ ПРЪЗРЪ СЪ НЕ ВІСЬ ВІДЪТЪ**, і справа: **ВЪЗДЫХАНІА ОУБО Ъ...** Напис дуже підновлений; текстъ його — 20-21 вірші 101 Псалми; здається, що реставроване ОУБОЪ—це зісуття початку слова **ВКОВАННЫХъ**, за що промовляв би текст 101 Псалми.

14. Головний і найцікавіший напис, що містить в собі літопис розмалювання костела, це напис на фундаційнім образі на правій вівтарній стіні (Іuk tęczowy), під образом благословляючого Христа.

Перша частина фундаційного напису—8 рядків—уса знищена, позоставилися тільки окремі букви; друга частина, яку

можна відчитати, складається лише з шости рядків, також знищених напочатку і вкінці. Початок першого рядка знищений, можна розібрати від першого слова лише кінцеве—Хѣ; я читаю тут—Хѣ, а не—Хѣ, бо для Х замало було б місця. В цім першім рядку цікаге слово з'кмль, якого звук к можна уважати за ознаку українську, цеб-то за т. зв. нове к, як, скажемо, давні форми: Пкць, шкстк і т. п.

Дуже важливий другий та третій рядок напису, бо він містить дату закінчення костела, власне дату його розмалювання. Цеї дати, на мою думку, досі ще не відчитано правильно. Проф. Н. Каринський, який писав про цей на-

пис, мав в своїх руках дуже невиразний знімок, а тому й не зміг прочитати всього докладно. Я подаю тут знімок, зроблений вже по останній реставрації, зроблений при найкращих умовах, — і він подає не ту дату, яку бачив тут проф. Каринський. Я читаю це місце так: **А ПОДЪ ЛѢТѢ ХѢ. ЛѢТѢ. И ДѢСТА И | ЛѢТѢ И.Е НА :І: ЛѢТО:**, цеб то знаходжу тут 1418 рік. Третій ряд розпочинається виразним **ЛѢТѢ**, за яким іде **И** цеб то И, як його знаходимо і в напису № 1; а що тут **И** цифра, на це вказує крапка по ній; зверху, здається, знати ще й сліди бувшого титла; та й в самій літері **И** в верхній частині знати сліди перекладини.¹ Таким чином **И.Е** я читаю **И.Е**, цеб-то „осмоє“.

Проф. Н. Каринський прочитав початок третього рядка як **ТРѢБИЕ**, на що наш знімок не дає жадних підстав. Консерватор Jerzy Siennicki в своїй статті передав це цифрою 5, що я рахую впрост помилкою,² — він **Е** прийняв за 5, а між тим це **Е** — це часте вдавнину закінчення по цифрах, у нас **ОСМОЕ**. Таким чином я знаходжу в Люблинським напису 1418 рік, тоді як Каринський вбачав тут 1413-й, а Siennicki — 1415 рік.

Третій рядок кінчиться словом **ИСКОНЬЧА**, за яким іде ще одна неясна буква: скорі **А**, а ніж **Л**, тоді б було: **ИСКОНЬЧАЛСА**; Каринський читає: **ИСКОНЬЧАСА**; коли останню букву третього рядка прийняти за **Л**, де взяти **С**, сліду якої тут нема? Siennicki читає **ИСКОНЬЧАА**, приймаючи кінцеву букву за **Л**.

Початок останнього, шостого рядка трудно прочитати; може це **ЛАВРѢН** — (ТІ) **Л МЧНѢ**, цеб-то лаврѣнтія мученика,³ але проти такого читання свідчить виразне слово-титло зверху, крім цього **Ъ** на кінці. Добре відчитати це місце я не можу.

Таким чином цілий напис я читаю так:

... **ХЪ** **ЗѢМЛЬ** **ГОСПОДАРА**
А ПОДЪ ЛѢТѢ ХѢ. ЛѢТѢ. И ДѢСТА И

1. В інших пам'ятках не знаходив я **И** в формі **И**; може цю форму надав нашому **И** один з реставраторів?

2. Взагалі, Jerzy Siennicki подає не точне читання цього напису.

3. Пам'ять архидиякона мученика Лавріана святкується 10 серпня.

ЛѢ П.Е НА ІІ: ЛѢТО: ИСКОНЬЧАЛ...
 СИИ КОСТЕЛЪ: МЦА: АВЪГУС
 (Т)А НА ПАМЯТЬ СѢГО ЛАВРѢИ
 (ТІ)А МЧНЬ (?) РУКОЮ АНДРѢЕВО АМ(ИНЬ)

Початкове—Хъ безумовно єсть кінцем слова МНОГИХъ. Як казав я, початок нашого напису зовсім стертий і не можливий до читання. Але ясно, що на початку був титул короля Ягелла-Володислава, що з його наказу розмалювано церкву. Цей король в короткім титулі підписувався звичайно так: „Господинъ Володиславъ. Божєю милостєю король Полскій, Литовскій и Рускій и иныхъ многихъ земля господарь“¹. Відповідний початок напису в Краківській каплиці читається так: „Благоизволені ємъ, мудростію Бога Отца Всемогущаго, подписана бысть сия капли(ца повелѣни) ємъ“ і т. д.²

І цей напис, як і написи №№ 1—13, знає багато тих самих лігатур, напр.: 1 рядок: ЛР, 2 рядок: АП, 3 рядок: Пх, 4 рядок: АР, 5 рядок: АП, АМ, АР, 6 рядок: Пх, АПх, АМ.

Зроблю тепер загальний палеографічний висновок про всі написи на Люблинських фресках.

1. Усі написи, хоч і як вони сильно поспуті при реставраціях, проте роблять виразне вражіння одної руки, цеб-то писала їх одна рука десь 1418 року. Про це свідчать, напр., майже по всіх написах однакові А, И, Ч і др. Хто саме з малярів робив ці написи, на це нема вказівок.

2. В написах проглядає виразний південно-слов'янський вплив, звичайний тоді на Україні:

а. Ставиться ь зам. Х, напр.: БЕЗЬ 8, АЗЬ 9, С(ВѢ)ТЬ 9, ВЬ 9, (МНОГИ)ХЪ 14, АНГЛЬ 11, НЕБЕСЬ 13, ВЪЗДЫХАНІА 13.

б. В кінці слова ставиться А зам. ІА, напр.: ВЪЗДЫХАНІА 13, ОГННАА 10, ЛАВРѢИТІА 8.

3. В усіх написах частенько знаходимо давніші форми, напр. И з перекладиною рівно по середині, Ы в формі ХІ і

1. П. И. Срезневскій: Матеріали для словаря древне-русскаго языка, Спб. 1893 р., т. I ст. 563, грамота 1389 р.

2. „Извѣстія Археологической Комиссии“ вып. 55 ст. 134, 1914 р.

др. Очевидно писар був людиною старшого віку, а крім того догримувався форм старої школи.

4. Усі написи мають багато лігатур, при чому всі вони однакового характеру, що підтверджує й мій висновок 1-й. Зв'язується звичайно кінцева й початкова лінії двох сусідніх букв. Лігатури ці також свідчать про певний південно-слов'янський вплив; пор. подібні лігатури в чудсвськім Новім Завіті половини XIV-го віку, написанім при великім південно-слов'янськім впливі в Костянтинополі.

5. Загальний характер письма говорить скоріше про українське, особливо західно-українське походження.

6. Місцевих українських язикових ознак дуже мало, бо й самі написи занадто короткі; такими можна б уважати:

а. Нове **ѣ** в слові **Зѣмля** 14; але **ѣ** в словах: **Лѣрѣки** (Гі)а 14, **Лѣдрѣка** 14 можна уважати не тільки за українізм, як то робить Каринський, бо ж вдаєнину по **р** взагалі частіше писали **ѣ**.

б. М'яжке **ц**, напр. в словах: **ВЛ(?)ДМЦЦА** 5, **МЦА** 14. Звичайно, це не єсть ознака виключно українська, бо її знають і інші мови.

в. Окремі слова, як, напр., **ГОСПОДА** 14, **КОСТЕЛ** 14, говорять про писаря чи маляра українця.

г. Така форма, як **НЕ ОУКРАДЪ** 3, теж скоріше промовляє за українське походження.

д. Рахування літ від Різдва Христового в напису — 1418 рік, — а не від Створення світу, так само більше говорить про українця.

Усе вищесказане дає мені можливість признати писаря написів на Люблинських фресках за українця, скорі— галичанина. Коли „**рѣка лѣдрѣка**“ не тільки малювала костел, але й робила написи на намальованих образах, то безумовно не був це відомий москвитин Андрій Рубльов († 1430 р.), якого часто вважають за автора Люблинських фресок.

Проф. Іван Огієнко.

